

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИЗОВНИХ КАМПАНІЙ ДО ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті висвітлено національний склад польської армії та окреслено політику військового керівництва Польщі щодо організації призовних кампаній до збройних сил у міжвоєнний період. Зокрема, запровадження екстериторіальної системи призову, з метою вирішення національного питання у Війську Польському.

Висвітлено структуру військового апарату, що відповідав за проведення призовних кампаній до Війська Польського, а також з'ясовано основні особливості їх проведення. На основі проаналізованих матеріалів, зроблено висновки щодо ключових елементів системи призову в збройні сили Польщі та їх роль у вирішенні національного питання.

Ключові слова: Військо Польське, призовна кампанія, національні меншини, корпусний округ, екстериторіальна система.

У міжвоєнний період Військо Польське за своїм складом було багатонаціональним, відповідно, це значною мірою відбивалося на політиці військового керівництва щодо організації призовів новобранців та безпосереднього несення ними подальшої служби. Дослідження питання структури та організації призовних кампаній сприятиме з'ясуванню основних елементів системи в контексті вирішення національного питання у польській армії, а також всебічному висвітленню національної політики Польщі у міжвоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання організації та проведення призовних кампаній до Війська Польського у міжвоєнний період не стало предметом комплексного ґрунтовного дослідження. Окремі аспекти обраної теми висвітлені в роботах польських та українських науковців. Так, Е. Козловський та Т. А. Ковальський у своїх роботах приділяють значну увагу організаційній структурі військового апарату, відповідального за призов до збройних сил Польщі. У свою чергу, П. Ставецький висвітлив, який вплив мало збільшення частки новобранців з представників національних меншин на трансформації в організації призовних кампаній протягом міжвоєнного періоду. У своїй статті М. Кротофіл розглядає питання запровадження екстериторіальної системи призову, як одного з важливих елементів вирішення національного питання у Війську Польському. А. Руккас у своїй праці піднімає питання участі українських вояків у збройних силах Польщі, та подає інформацію про те, як пройшли перші обов'язкові призови на українських землях. Однак, не зважаючи на уже наявні розвідки з даної теми, необхідне її подальше ґрунтовне вивчення, із залученням ширшого кола джерел.

Мета статті – охарактеризувати структуру та особливості призовних кампаній до Війська Польського, висвітлити становище представників національних меншин у Війську Польському у міжвоєнний період та вплив на них політики військового керівництва Польщі.

За результатами перепису від 30 вересня 1921 р. на території Польщі проживало 25,7 млн чол., з них близько однієї третини були національними меншинами. Загальна кількість українців, за різними оцінками, становила від 14,3% до 15,2% усього населення II Речі Посполитої, білорусів – 4%, євреїв – 8%, німців – 3 % та інших – 0,9%¹.

Прийняття 17 березня 1921 року Конституції Польщі посприяло тому, що польська армія за своїм складом також стала багатонаціональною. Так, 91 стаття Конституції встановлювала загальну військову повинність, що уможливило призов чоловіків непольської національності до збройних сил Польщі². Саме з того часу Військо Польське втратило свій національний характер, про який йшла мова в указах Регентської Ради від 27 жовтня та 4 листопада 1918 р., та трансформувалося у державну армію³.

Усвідомлюючи всю важливість наявності сильних та скоординованих збройних сил, вище керівництво II Речі Посполитої у міжвоєнний період розробило чітку і добре налагоджену систему призову і безпосереднього несення військової служби. Так, територія Польщі у цей час була поділена на 10 військових округів, у кожному з яких, в основному, розміщувалося: 3 ди-

візії піхоти, кавалерійська бригада, полк важкої артилерії, а також інженерні та господарські частини. Округи були пронумеровані від 1 до 10, і мали постійне місце дислокації в наступних містах: 1-й КО – Варшава, 2-й КО – Люблін, 3-й КО – Гродно, 4-й КО – Лодзь, 5-й КО – Краків, 6-й КО – Львів, 7-й КО – Познань, 8-й КО – Торунь, 9-й КО – Бересть, 10-й КО – Перемишль⁴.

Військовий поділ на корпусні округи не збігався з адміністративним поділом держави. На територію деяких воєводств поширювалася влада кількох корпусних округів, а траплялося і навпаки, – до відома одного округу належали кілька воєводств, або їх частини, що значно ускладнювало співпрацю керівництва округів з цивільною адміністрацією. Однак розподіл новобранців до відповідних КО був одним із найважливіших моментів проведення призовної кампанії.

Виконання наказів і доручень Міністерства військових справ, що стосувалися проведення призовних кампаній, гарантувалося триступневим, добре розвиненим інституційним військовим апаратом на центральному, округовому та районно-повітовому рівнях, який протягом міжвоєнного періоду зазнавав неодноразових реорганізацій.

Згідно з наказом Міністра військових справ К. Соснковського від 22 серпня 1921 р. створювався Департамент Х, що займався вирішенням питань призову (Departament X Spraw Poborowych), структурною одиницею якого був Відділ призову (Wydział I Poborowy). До обов'язків відділу належали: опрацювання наказів щодо призову громадян, які проживали, як і в самій країні, так і за кордоном, розподіл новобранців до військових частин організація перевезення добровольців до війська, а також проведення поточного збору статистичних відомостей про хід призову, національну та релігійну приналежність рекрутів⁵.

Середньою ланкою цієї системи були призовні осередки при округових командах поповнень (Okręgowe Komendy Uzupelnień), які складали план призову та займалися розподілом новобранців по військовим частинам. Тоді як до установ, що безпосередньо проводили призов належали повітові команди поповнень (Powiatowe Komendy Uzupelnień). Вони вирішували питання поповнення збройних сил новобранцями, а також займалися управлінням військовими резервами на території одного чи кількох повітів.

До сфери обов'язків повітових команд поповнень належали: ведення обліку призовників, співпраця під час призовної кампанії із цивільною адміністрацією гмін та повітів, розподіл призовників до певних видів військ, реєстрація осіб, що ухиляються від служби, надання дозволів на виїзд за кордон, проведення зустрічей та навчань з новобранцями⁶.

Перший призов, який охоплював усіх громадян Польщі, був проведений у грудні 1921 р. На думку військового керівництва, призовна кампанія повинна була сприяти інтеграції та підняттю авторитету держави на північно-східних кресах. Через три місяці після проведення грудневого призову було підготовлено статистичну інформацію щодо національного складу збройних сил.

Статистика показала, що на службі у Війську Польському перебувало 188,2 тис. солдат, з яких: 147,4 тис. поляків, 12,4 тис. українців, 12,5 тис. білорусів, 8,9 тис. євреїв, 2,5 тис. русинів («русинами» називали українців Галичини, цей термін польською владою використовувалася навмисно, щоб показати відокремленість галичан від українського народу), 2,3 тис. росіян, 1,8 тис. німців та 224 чехи⁷. У цілому, національні меншини складали 40, 8 тис. солдатів, тобто 27,67 % від усіх призовників

Цілком зрозуміло, що така значна кількість новобранців непольської національності викликала занепокоєння серед військово-політичного керівництва Польщі і змусила замислитися над пошуком шляхів вирішення національного питання.

У інформаційному комюніке від 1 червня 1922 р. містилася інформація про перебіг минулорічного призову. Зазначалося, що внаслідок безпланового розподілу новобранців, частина полків, дислокованих переважно на східних кресах, мала надлишковий іноземний елемент, часто вороже налаштований до польської держави, що в умовах війни мало б негативні наслідки для її безпеки⁸.

Відповідно, під час першого призову, який охопив і непольське населення, для розподілу вояків, котрі походили з національних меншин, застосовували територіальний принцип. Це означало, що новобранці, зазвичай, розподілялися у ті військові частини, які знаходилися на території воєводства, де вони проживали, рідше – у військові частини сусідніх воєводств.

Однак вищевказані проблеми призвели до того, що 29 травня 1922 р. військово керівництво запроваджує екстериторіальну систему призову, суть якої полягала у тому, що до окремих частин направлялися новобранці з різних областей Польщі. Варто зауважити, що найчастіше у східних військових округах відбували службу солдати польської національності, у той час як українці і білоруси виконували свій військовий обов'язок у частинах, дислокованих на заході країни.

Окрім свого основного завдання, екстериторіальна система повинна була слугувати інтеграції польського суспільства. Українці та білоруси, які проходили військову службу, напри-

клад, у Великопольщі мали можливість ознайомитися з іншими культурними особливостями. Військове керівництво зазначало, що перебування в регіонах з вищим ступенем цивілізаційного розвитку, ніж в рідному краї, матиме позитивний вплив на новобранців. Разом з тим, це мало сприяти розширенню кругозору солдат та зростанню поваги і довіри до влади в країні зі сторони нацменшин. З іншого боку, поляки, які служили на сході країни мали там зміцнювати польські впливи⁹.

Однак екстериторіальна система мала і свої серйозні недоліки. Перш за все, це – складнощі мобілізації. До того ж новобранці, які відбували службу далеко від дому були вирвані з власного культурного контексту. Відповідно, вони значно гірше переносили складнощі військової служби, адже їм доводилося довгий час перебувати серед чужих людей, котрі розмовляли іншою мовою, і часто були вороже налаштовані. Так, місцеве населення зазначало, що такі новобранці зачасто на початкових етапах справляли враження окупаційних військ, і ні про яку інтеграцію не йшло мови.

Польське військове керівництво повною мірою усвідомлювало недоліки екстериторіальної системи і по відношенню до солдат польської національності, тому прагнуло звести до мінімуму її негативні наслідки для них. Так, на нараді командирів повітових команд поповнення, яка відбулася у Львові 11 березня 1939 р., було наголошено, наскільки важливо, щоб кожен поляк, який походить зі Східних кресів, і якого прикликали на службу, має відбувати її в безпосередній близькості від місця свого проживання, тобто у таких ситуаціях мав застосовуватися територіальний принцип розподілу призовників¹⁰.

У цілому ж, призовна кампанія мала свою чітку організацію, важливим елементом якої була співпраця військового керівництва з цивільною владою на місцях. Особливу роль ці органи відігравали під час опрацювань списків призовників. Це належало до компетенції керівництва гмін та староств під контролем воєводського управління. Наголошувалося, що необхідно використовувати увесь досвід, набутий при проведенні попередніх призовних кампаній, докладати максимум зусиль, щоб уникнути таких неточностей у списках, як-от: фігурування осіб, які або померли, або виїхали на постійне місце проживання до іншого повіту, кількаразове внесення до списків одних і тих самих персон, або ж запис чоловіків інших років призову чи взагалі не військовозобов'язаних осіб¹¹. Така значна увага до списків призовників пов'язана з необхідністю їх подальшого оповіщення, а також з формуванням детального плану призову та роботою призовних комісій.

Також на місцях повинні були слідкувати за належним заповненням усіх рубрик списку вже під час проведення самого призову. Обов'язковими для заповнення були пункти: «рідна мова» та «національність», тоді як записи у рубриках «професія» і «освіта» зазвичай робилися лише по відношенню до осіб, остаточно зарахованих до категорій: А, С, D, E¹². Відповідно, інформація, котра заносилася в особові картки призовників була вкрай важливою, адже давала можливість проаналізувати національний склад, освітній рівень та певні кваліфікації новобранців з метою їх подальшого розподілу до військових частин та тих чи інших родів військ.

Першочерговим завданням для успішної реалізації призовної кампанії було належне опрацювання плану призову, що здійснювалося на підставі низки розпоряджень про загальний військовий обов'язок. Наголошувалося, що проекти плану призову повинні були надсилатися повітовим керівництвом до командирів відповідних повітових команд поповнень у терміні, який дав би змогу останнім детально ознайомитися з планом, і внести, за необхідності, певні корективи¹³.

До того ж, особлива увага приділялася питанню визначення більш-менш точної чисельності новобранців, які мали стати на огляд, оскільки саме від цього залежала правильність складання плану призову. Варто сказати, що протягом років кількість осіб, які підлягали призову дещо змінювалася, проте в середньому становила 1700–2500 чол. з кожного повіту. Зазначалося також, що план потрібно розробляти так, щоб у всіх повітах до призову почергово ставали новобранці із більших та менших гмін, задля збереження рівномірного розподілу рекрутів між оглядово-лікарськими комісіями¹⁴.

Таким чином, організація та проведення призовів у міжвоєнний період на території II Речі Посполитої мала свої особливості, що були пов'язані з інституційними структурами, які відповідали за проведення призовних кампаній на усіх етапах, екстериторіальною системою, що мала на меті уникнути розподілу новобранців непольського походження до частин, дислокованих на східних кордонах Польщі. Важливими моментами в організації призовних кампаній були складання планів призову, співпраця військового керівництва та цивільної влади на місцях, що давало змогу уникати різноманітних неточностей та непорозумінь як під час складання

списків призовників, так і під час безпосереднього призову населення. Подальше дослідження проблеми дасть змогу зрозуміти сутність політики військового керівництва щодо національного питання у збройних силах Польщі в міжвоєнний період.

¹ Руккас А. Вояки – українці в польській армії (1921–1939 рр.) // Військово-історичний альманах. – К., 2002. – № 4. – С. 16.

² Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1921, nr 44, poz. 267.

³ Piotr Stawecki. Polityka narodowościowa w wojsku Drugiej Rzeczypospolitej // Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Karpus Zbigniew, Rezmer Waldemar (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika – 2001. – S.13.

⁴ Egeniusz Kozłowski. Wojsko Polskie, 1936–1939: próby modernizacji i rozbudowy. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. – 1974. – S. 99

⁵ Tadeusz Antoni Kowalski. Kwestie narodowościowe podczas wcielania poborowych do wojska (1918–1939) // Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Karpus Zbigniew, Rezmer Waldemar (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. – 2001. – S. 56.

⁶ Там само. – S. 58.

⁷ Matelski D. Mniejszości narodowe w Wojsku Polskim w 1922 roku. – Poznań: Inter-Арpress. – 1995. – S. 7.

⁸ Piotr Stawecki. Polityka narodowościowa w wojsku Drugiej Rzeczypospolitej // Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Karpus Zbigniew, Rezmer Waldemar (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika – 2001. – S.13.

⁹ Maciej Krotofil. Ukraińcy w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym // Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Karpus Zbigniew, Rezmer Waldemar (red.). – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. – 2001. – S. 131.

¹⁰ Там само. – S. 138.

¹¹ Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. 43. – Оп. 3. – Спр. 2. Приказы поветовых управлений поповнений. – Арк. 58.

¹² Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 36. – Оп. 5. – Спр. 29. Переписка с воеводскими управлениями и гминными управлениями о результатах мобилизации в армию. – Арк. 36.

¹³ ДАВО. – Ф. 36. – Оп. 5. – Спр. 281. Распоряжение Министерства внутренних дел о проведении призыва в 1934 году. – Арк. 4.

¹⁴ ДАРО. – Ф. 43. – Оп. 3. – Спр. 2. Приказы поветовых управлений поповнений. – Арк. 38.

В статье подана информация о национальном составе польской армии и освещена политика военного руководства Польши касательно организации призывных кампаний в вооруженные силы в межвоенный период. В частности, введение экстерриториальной системы призыва, с целью решения национального вопроса в Войске Польском.

Также освещена структура военного аппарата, который отвечал за проведение призывных кампаний в Войско Польское, а также выяснены основные особенности их проведения. На основе проанализированных материалов, сделаны выводы относительно ключевых элементов системы призыва в вооруженные силы Польши и их роль в решении национального вопроса.

Ключевые слова: Войско Польское, призывная кампания, национальные меньшинства, корпусный округ, экстерриториальная система

The article describes the national composition of the Polish Army and outlines the policy of the Polish military leadership in organizing conscription campaigns for the armed forces in the interwar period. In particular, the introduction of an extraterritorial system of conscription, with a view to resolving the national issue in the Polish Army.

On the basis of the analyzed materials, conclusions were drawn about the key elements of the system of recruitment in the armed forces of Poland and their role in solving the national question.

Keywords: Polish Army, conscription campaign, national minorities, constituency, extraterritorial system.